

Ordenen Stjernen i Øst og julens budskap

En analyse av *Stjernebladets* julenumre

Ingvild Sælid Gilhus

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.
ingvild.gilhus@uib.no

Lisbeth Mikaelsson

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.
lisbeth.mikaelsson@uib.no

Abstract

The article is based on a close reading of the Christmas issues of the Norwegian theosophical magazine *Stjernebladets/Stjernen* in order to examine its approach to Christmas. The magazine was the mouthpiece of the Norwegian branch of the Order of the Star in the East (1910–1929). This fellowship was established within Theosophical Society in order to prepare its members for the imminent appearance of the theosophical messiah, the Indian youth Krishnamurti. He was thought to be a reincarnation of the so-called world teacher, who according to theosophical doctrine had incarnated before in such figures as Buddha and Christ. Our study showed that in *Stjernebladets/Stjernen* the Christian myth of the birth of Christ was used as an allegory for central ideas in theosophical messianism.

Keywords:

- *Theosophy in Norway*
- *the Order of the Star in the East*
- *Krishnamurti*
- *Stjernebladets/Stjernen*
- *messianism*
- *the Christmas myth*

Stjernebladets jul

Objektet for denne undersøkelsen er jule-numrene til tidsskriftet *Stjernebladets*, eller *Stjernen*, som det etter hvert ble kalt. Tidsskriftet ble utgitt tidlig på 1900-tallet, og er i dag både gjemt og glemt, men selv i de årene bladet eksisterte var det heller ikke folkelesning. Folk flest var ikke målgruppen; bladet var organ for Ordenen Stjernen i Øst innenfor Teosofisk Samfunn (TS), en internasjonal religiøs bevegelse med oppslutning blant samfunnets høyere lag. Teosofien

kombinerer elitisme, universalisme, okkultisme, idealisme og utopisme i en særegen blanding, og på mange måter er det en litterær bevegelse som henvender seg til skolerte lesere av alt fra religionshistoriske og okkultistiske verk til skjønnlitteratur (Gilhus og Mikaelsson 2013). *Stjernebladets/Stjernen* utgjør bare en ørliten del av teosofenes litterære produksjon, men bladet er knyttet til de antagelig mest dramatiske begivenhetene i teosofiens nærmere 150-årige historie. I de årene bladet utkom ble teosofien internasjo-

nalt møtt med langt større offentlig interesse enn i dag, noe som skyldtes den grandiose messiasforventningen Ordenen Stjernen i Øst målbar ved å hevde at en ny såkalt verdenslærer, en messias for vår tid, snart ville gjøre sin entré på jorden.

Hvert år, fra 1914, ble det gitt ut et julenummer av tidsskriftet (jf. Kraft 2016). Formålet var å formidle teosofisk lære til et bredt, ikke-teosofisk publikum, og dette ble altså gjort i form av julenumre. Å markere norsk og skandinavisk jul på denne måten kan bety at tidsskriftet bare gjør det samme som mange andre publikasjoner. Men fordi Stjernen i Øst er en messiansk bevegelse der også Jesus Kristus er en sentral mytisk figur, er det relevant å spørre i hvilken grad bladet behandler julen ut fra sitt spesielle mytiske og ideologiske ståsted. Eller med andre ord, hva slags stoff preger julenumrene? I hvilken grad setter bladet julens mytiske kristne temaer inn i en teosofisk fortolkningsramme? Hvordan forbindes julen med teosofisk lære? Hva skjer med Jesusbarnet, jomfrumoren, vismennene, betlehemstjernen og det tidsskriftet som frelserens fødsel innevarslet når tidsalderspekulasjon og religiøs synkretisme utgjør overordnede og styrende perspektiver? Omtolkes fortellingen i Lukasevangeliet til å omfatte en ny messias? Ettersom ordenen på et visst tidspunkt proklamerte at verdenslæreren faktisk på ny hadde tatt bolig i et menneske er det også grunn til å spørre om julenumrene endret seg gjennom de årene bladet eksisterte.

Teosofisk Samfunn og Ordenen Stjernen i Øst

Teosofisk Samfunn ble opprettet i New York i 1875 og spredte seg raskt til andre land, blant annet til Norge, der den første teosofiske foreningen ble etablert i 1893. De holdt ukentlige møter, som annenhver gang

var åpne for utenforstående (Kirkebø 1998:86). Foreningen formidlet tankegods fra den internasjonale bevegelsen (Kirkebø 1998:79). Med mottoet, «Ingen religion er høyere enn sannheten,» er kjernen i teosofisk lære – at alle mennesker har del i en felles guddommelighet som de ulike religionene representerer på sine spesielle og derfor begrensede måter. Teosofiens standpunkt er religiøs universalisme, som igjen er forbundet med formålet til Teosofisk Samfunn: «Å danne en kjerne av menneskehetens universelle brorskap uten hensyn til rase, tro, kjønn, samfunnsstilling eller farge.» Å forme fremtiden og en ny menneskehet ble målsettinger som teosofien tidlig satte ut i praksis på ulike måter, for eksempel gjennom religionsstudier, skolevirksomhet, pedagogikk og dyrevern, der de teosofiske sentrene spiller rollen som utopiske foregangssamfunn (Mikaelsson 1998). Universalisme og utopisme går hånd i hånd i bevegelsen (jf. Godwin 1994; Gilhus og Mikaelsson 1998; Hammer og Rothstein 2013).

Teosofien hadde begynt med dypdykk i senantikken religionshistorie og filosofi, ikke minst i stifteren, Helena Petrovna Blavatskys bok *Isis Unveiled* (1877). Men teosofene kastet tidlig sine øyne på India. De opprettet sitt hovedkvarter i Adyar utenfor byen Chennai (tidligere kalt Madras) i 1882 og skaffet seg viktige kontakter i den indiske og britiske overklassen (Godwin 2013). Indisk tenkning og religion fikk etter hvert stor plass. I Adyar gjorde gutten Jiddu Krishnamurti (1897–1986), av brahmin-kasten, sterkt inntrykk på de ledende teosofene Charles Webster Leadbeater og selskaps president Annie Besant. Besant adopterte Krishnamurti og hans bror (Wessinger 2013). Leadbeater mente at Krishnamurti hadde en fullkomment ren aura, og så i ham et redskap for Maitreya, fremtidens Buddha, som igjen av teosofene ble identifisert med en skikkelse i det okkulte hierarkiet omtalt

som verdenslæreren. Dette er en skikkelse med spesiell omsorg for at menneskeheten skal utvikle seg til høyere nivåer av visdom og moral. Verdenslæreren hadde tidligere inkarnert seg i blant annet Buddha, den indiske guden Krishna og Kristus, ifølge teosofisk lære. Krishnamurti gikk også under navnet Alcyone, som er en muse i gresk mytologi, men viktigere i denne sammenhengen er at det er navnet på den mest lyssterke stjernen i Pleiadene.

Krishnamurti trigget messiasforventningene i Teosofisk Samfunn og Ordenen Stjernen i Øst ble opprettet 11. januar 1910 for å forberede teosofene til å motta en ny inkarnert verdenslærer på en mer adekvat måte enn korsfestelsen av Kristus vitner om.¹ Den da fjortenårige Krishnamurti ble utnevnt til overhode for ordenen, og presidenten for Teosofisk Samfunn, Annie Besant, var dens høye beskytter. Krishnamurti ble sendt til England og USA for å få den beste utdanningen som kunne skaffes, og etter hvert ble han og hans rolle som redskap for verdenslæreren offentlig kjent og kommentert i vestlige medier. Ordenen var virksom frem til 1929, da Krishnamurti brått og dramatisk oppløste den med den begrunnelse at sannheten er et veiløst land der enhver må finne sin egen vei. Men før det kom så langt, hadde opprettelsen av ordenen og introduksjonen av en ny messias ført til rystelser i teosofiske miljøer i alle land (Hope 1998). Teosofene måtte nemlig ta stilling til om de trodde på denne verdenslæreren eller ikke, og da delte de seg i to leire. Lederen av den tyske teosofiske seksjonen, Rudolf Steiner, trodde det definitivt ikke. Han brøt med moderbevegelsen i 1913 og grunnla antroposofien. Dette er det store skismaet i teosofiens historie.

1. Ordenen ble kalt *The Order of the Rising Sun* fra 1910–1911, *The Order of the Star in the East* fra 1911–1927 og *The Order of the Star* fra 1927–1929.

Under halvparten av teosofene i Skandinavia meldte seg inn i Ordenen Stjernen i Øst. På det meste hadde ordenen 193 medlemmer i Norge (Hope 1998:41). Men disse medlemmene var blant de mest ressursrike og toneangivende av teosofene, og det gjorde at mye av aktiviteten i disse årene foregikk rundt Ordenen Stjernen i Øst, verdenslæreren og Krishnamurti.² Ordenen opprettet en egen publikasjon, *Stjernebladet*, utgitt i Danmark for hele Skandinavia med et prøvenummer i 1912. I 1913 og 1914 utgis et felles tidsskrift for Danmark og Norge i København, mens Sverige etablerer sin egen utgave av dette bladet (Hope 1998:42–43). Det første julenummeret, fra 1914, ble imidlertid utgitt i Norge, nærmere bestemt i Tromsø. *Stjernebladet* kom altså ut fra 1913–1921 (1–9). Det skiftet så navn til *Stjernen*, som ble utgitt til og med 1928 (1–7).³ Selve betegnelsen på ordenen og bladet refererer til betlehemstjernen, men i teosofisk tolkning: Mens betlehemsstjernen viste vei til det nyfødte Jesusbarnet skulle teosofenes stjerne også vise vei til en ny messias.

Stjernebladet og Stjernens julenumre

Sjangeren julehefte var rikt representert i Norge allerede fra midten av det nittende århundre (Brenne 2009). Juleheftene kunne være frittstående utgivelser, eller egne julenumre av en eksisterende publikasjon, slik

2. De kosmopolitisk orienterte kvinnesaksforkjempere, Eva Blytt, Helen Storjohan Egilsrud og Lilly Heber var ledende i arbeidet med ordenen i Norge (Hope 1998:36).

3. Ifølge *Norske tidsskrifter: bibliografi over periodiske tidsskrifter i Norge inntil 1920* ble tidsskriftet publisert i København fra 1912–14, i Tromsø i 1915, i Trondheim i 1916–21 og deretter i Kristiania/Oslo i kommisjon hos Olaf Norlis forlag, men fra 1922 nå som en felles nordisk utgivelse. Redaktører var Helen Egilsrud (1915), Erik Undset (1916–21) og Lilly Heber (1922–1928).

Stjernebladets/Stjernens julenummer var. Slike julenumre og -hefter fantes med ulike formål, men inneholdt gjerne fortellinger som avspeilte familieverdier, bilder med norske julemotiver, landskap og bonderomantik i tillegg til religiøse motiver. Annonser var en del av finansieringen. En undergruppe av juleheftene var de religiøse.

De to første årene var *Stjernebladet* et kvartalstidsskrift og årets siste nummer kom ut i oktober. Til å begynne med inneholder bladet mest oversettelser av artikler fra ordens engelske hovedorgan, *The Herald of the Star*, og innlegg fra ledende teosofere, som Annie Besant og Charles Leadbeater. Krishnamurti får større og større plass etter som årene går. Etter hvert slipper norske og skandinaviske teosofere og kulturpersonligheter mer og mer til i spaltene, men fortsatt er bidrag fra de teosofiske verdensstjernene rikt representert. Uansett hvilken bakgrunn bidragene har, fremstår julenumrene harmoniserende og er ikke arena for konflikt. Dette er i tråd med at de er beregnet både på et teosofisk og et ikke-teosofisk publikum.

Etter en gjennomgang av julenumrene viser det seg at de skiller seg fra de fleste eksemplarene innen sjangeren julehefter i Norge ved at de vier juletradisjoner liten eller ingen oppmerksomhet. I likhet med andre julehefter inneholder de imidlertid annonser. Annonsene er relevante for hvordan julen konstrueres i *Stjernen*. *Stjernens* julenummer for 1922 melder at en avtissementsavdeling skal åpnes og målet er at stjernemedlemmene skal annonsere i bladet. Vegetariske kursteder og hvilehjem blir nevnt som et mulig tema for annonser. Men allerede i dette julenummeret reklamerer *Stjernen* Norske Forlag for fire stjernebrevkort som abonnentene kan kjøpe. Kortene er spesielt beregnet på julen, og den dobbeltydige stjernen (Betlehem og Krishnamurti) er med på alle fire. Det ene brevkortet har Stjernebønnen som tekst, det

andre en meditasjon av Annie Besant og bildet av et kors, det tredje har bildet av den nyinnkjøpte villaen på Blommenholm, som skal huse Den norske Stjernekoloni, mens det fjerde brevkortet har en blank side. I 1924 inkluderer sortimentet til *Stjernen* Norske Forlag det som kalles «Julepresenter». Her tilbys portretter, fotografier og julekort med Annie Besant og Krishnamurti, bokmerker med broderte stjerner, gaveabonnement på *Stjernen* og daglige meditasjonstemaer. Brevkortene er fortsatt i salg. Spesielt for barn reklameres det for julestjerner: «Alle barn er glad i å ha den selvlysende *Stjernen* over sengen, den minder dem om Betlehemsstjernen som viste veien til barnet i krybben.»⁴ I de siste julenumrene som ble utgitt, Krishnamurtinumrene, dominerer annonser for nye bøker og tidligere bøker forfattet av Krishnamurti.

Sentimentale fortellinger, slik man finner i andre julehefter, er det noen få av. Et eksempel er en legende om St. Peter, djevelen og den kjærlighet en enke har til sin bortkomne sønn (1918:235–236). Mer spesifikt «julete» er en fortelling som er oversatt fra engelsk og delvis modellert på Charles Dickens' *En Julefortelling*. Forfatter er ikke oppgitt. Fortellingen handler om en rik gutt – Boy – som tas med på en reise av en alv, og i sitt «drømmelegeme» får se fattigdom og nød, noe som fører til at han gir bort alle de fine julepresangene sine («Julelyset» i 1920:132–139). Som helhet betraktet er julenumrene intellektualistiske og fokusert på teosofisk tankegods. Hvis en vil vite om stjernemedlemmene gjør noe spesielt i forbindelse med julen, må en gå til andre kilder. Et unntak er *Stjernen* fra 1924, der det i artikkelen «Fra Arbeidsmarken», forfattet av Otto Viking, fortelles at syv

4. Som planen var i 1922 har *Stjernens* julenummer for 1924 annonser for en naturlege (Ole Olvik), kiropraktorer (H. Andersen og Gundhilda Austlid) og en helseheim (Furuly).

stjernebrødre skal samles i en julekoloni i Naskov og der forsøke «at skabe en Kanal for den Store Mesters Kraft ved at hellige hele Kolonien til Ham» (1924:232). Hvorvidt stjernemedlemmer feiret en annen type jul enn nordmenn og dansker flest gir julenumrene derfor ikke særlig informasjon om. Ettersom medlemskap i TS og Ordenen Stjernen i Øst lot seg kombinere med medlemskap i etablerte religioner, er det ikke usannsynlig at de fleste medlemmene feiret tradisjonell skandinavisk jul og at dette forklarer hvorfor julenumrene er såpass lite «julete» som de faktisk er.⁵

Julestoff i 1914-nummeret

Det første julenummeret ble utgitt i 1914, nærmere bestemt av J. Kjeldseths boktrykkeri i Tromsø.⁵ Vi presenterer dette nummeret relativt fylldig for å gi et inntrykk av genren. Det er på 36 sider og innledes med en kort hymne med noter: «Kristus vor Fører! Kristus vor Mester! – Du er jo kjendt fra tidernes morgen! Dit navn, det er Gud!» I presentasjonen heter det at dette er en gammel tempelhymne, som skal synges tre ganger, første gang kraftig, så kraftigere og til sist jublende. Leseren bes også merke seg «de eiendommelige rytmiske pauser (Mazdaznan-pauserne), i hvilke det okkulte aandedræt skal indhentes» (1914:2). Kristus blir dermed gjenstand for en teosofisk iscenesettelse allerede i inngangen til det første julenummeret. Hymnen følges av en opp-

5. På kopien av dette nummeret fra Bergen offentlige bibliotek, som artikkelforfatterne har hatt tilgang til, står det skrevet 1915 med penn eller blyant. Men i et notat fra redaktørens kone og bidragsyter i bladet, Magnhild Undset, fra 11. Oktober 1916, stilet til biblioteket, heter det: «Der er utk. julehefter baade for 1914 og 15. Paa heftet for 1914 staar «Glædelig jul», paa forsiden for 1915 staar Stjernebladets julenummer». En sjekk av mikrofilmen fra Nasjonalbiblioteket ved Spesialsamlingen til Universitetsbiblioteket i Bergen viser at dette stemmer.

fordring om «Fred med alle skapninger» og et portrett av Annie Besant og ordenens paroler om å arbeide for verdensbroderskapet og å gjøre medlemmene verdige til å kjenne verdenslæreren når han kommer (1914:3). I Besants ønsker for en gledelig jul og fred på jorden beskrives den store Mestrenes Mester metaforisk som solguden (1914:4). Julen henlegges så til menneskets indre og «fødselen i krybben,» som knyttes til Kristus-innvielse, visdomsskoler og bevissthetsutvikling (1914:6). Den lille usignerte teksten «Jul i menneskets indre!» gjengir de samme ideene: «Fødselen i krybben» sies å være en del av Kristus-innvielsen i alle mysterieskoler gjennom tidene og refererer til det utviklingstrinn i bevisstheten da gudsbildet, eller Kristus-bildet, i mennesket våkner. For utviklingens mål med menneskeheten er guddommeliggjørelse, nærmere bestemt å nå det utviklingstrinn da «Gud skal bli alt i alle» (1914:12).

Den forventningens tid som ordenen på ulike vis konstruerer smelter med andre ord sammen med teosofenes okkulte Kristus-forståelse og julen som kristen høytid. I kraft av å være president i TS er det naturlig at Besant figurerer som en herold på denne måten for en utvikling i teosofien hun har stilt seg i spissen for. Kombinert med rollen som adoptivmor for Krishnamurti fremstår hun som en slags teosofisk Maria i forhold til den nye messias. Under overskriften «Julekveld» får så sogneprest Herman Lunde ordet. Hans tekst heter «Fred på jorden» og er en preken over juleevangeliet og hvordan det skal realiseres i den enkeltes liv i en form for «evighetsliv» (1914:7–8).⁶ Prekenen har ikke et eksplisitt teosofisk innhold, men har en viss resonans med teosofisk tenkning.

6. Herman Lunde er også på banen i julenummeret av *Stjernebladet* i 1917 med artikkelen «Julen». Lunde fremhever at for ham er «hovedtrappen» Jesus Kristus, og han styrer klar av en teosofisk jesustolkning (1917: 269).

Når den innlemmes her viser det aksept for en mer tradisjonell kristen innstilling i ordenen. Petiten nederst på side 8 tar opp temaet julelitteratur, som i dette tilfellet er en kort presentasjon av en bok av Annie Besant, *Esoterisk kristendom*.

I de følgende innslagene er forbindelsen til julen mer eller mindre fraværende. Bokpresentasjonen av *Esoterisk kristendom* følges av en beskrivelse av Ordenen «Østens Stjerne» (1914:9–12) og dernest en biografisk og oppbyggelig tekst om Krishnamurti (1914:12–14), begge uten oppgitt forfatter. Den biografiske teksten har et helsidebilde av Krishnamurti, og inneholder blant annet en oppfordring om å lese hans bøker: «Læs selv Krishnamurtis bøker – det er mer end umaken værd! Hans stil er enkel, næsten barnslig – hans tanker vidunderlig dype – av den høieste etiske renhet og skjønnhet!» (1914:14). Den biografiske artikkelen er skrevet av initialene H.E., som står for redaktøren Helen Egilsrud. Dernest følger en usignert biografisk artikkel om den indiske teosofen J. Jinarajadasa og hvordan han beskriver evolusjonen som Guds plan for alt liv. Her introduseres en sentral forestilling i teosofiens historie, nemlig det store hvite brorskap av visdomsmestre, også kalt den hvite losje. De er «høyere intelligenser» i det okkulte hierarkiet og leder menneskehetens utvikling mot fullkommenhet på jorden (1914:15). Verdenslæreren er brorskapets overhode som selveste «mestrenes mester». I den usignerte artikkelen «Det teosofiske samfund» i samme nummer (1914:24–26), sies det at mestrene er de egentlige stifterne av Teosofisk Samfund. TS er ment å være deres redskap til å formidle den høyere visdommen og lede mennesker på den lange veien mot fullkommenheten. Helen Egilsrud har skrevet den etterfølgende biografiske artikkelen om Annie Besant. Også denne inneholder en oppfordring om lesning: «Hun har skrevet en masse

bøker – indholdsrike, herlige! Læs dem!» (1914:19). To mindre artikler oppfordrer leseren til å sette seg inn i evolusjonistisk tenkning, ellers kan man ikke forstå verdenslæreren komme (1914:20–21) og karmaloven, «denne natur- og aandsløv» (1914:21). Så følger nok en biografisk artikkel, denne gangen om den teosofiske okkultisten Charles W. Leadbeater og med et helsides portrett (1914:22–23). Leseren får et nytt tips om julelitteratur, en bok om hvit og sort magi (1914:24). Artikler følger om «Det teosofiske samfund» (1914:24–25), «Gjenfødelsens naturlov» (1914:26–27), «Adyar», det vil si om teosofenes senter i India (1914:27–30) og om «Krotona», som er bevegelsens amerikanske hovedkvarter (1914:30–31). Igjen kommer en artikkel om åndelig lovmessighet, om «Trinfølge-loven i naturen» (1914:31–34), før bladet avsluttes med en beskrivelse av den mystiske «Greven av St. Germain» og en «Doktor fyrst Otoman Z. v. Ha'nish.» (1914:34–36). Helt til slutt finner vi en «Stjernebøn» rettet til «Mestrenes Mester i den Store Hvide Loge», med andre ord, den kommende og etterlengtede verdenslæreren (1914:36).

Slående ved gjennomgangen av dette første norske julenummeret er at tilknytningen til kristen mytologi er heller tynn. Begrepet jul anvendes, men tolkningen er gjerne teosofisk, og referanser til juleevangeliet brukes først og fremst som en parallell beskrivelse av verdenslæreren komme. Fred på jorden og fred med alle skapninger blir imidlertid hyppig gjentatt. Det kan forstås som et ekko av den himmelske hærskares lovprisning i juleevangeliet: «[...] og fred på jorden blant mennesker Gud har glede i» (Luk 2,14). Bladet fremstår i stor grad som en introduksjon til teosofien ved å presentere utførlig de ledende teosofiske aktørene på denne tiden og sentrale aspekter i teosofisk lære. Det eneste som har et mer karakteristisk kristent innhold i julenummeret fra

1914, er Herman Lundes preken. Lunde var prest i mer enn femti år, blant annet sogneprest i Trefoldighetskirken.⁷ Arne Bugge Amundsen fremhever at han hadde et økumenisk engasjement og «nærmest avteologiserte oppfatninger av hva kristen religion gikk ut på» (Amundsen 2009). Men Bugge Amundsen peker også på at han «var nok mer typisk for en kulturåpen geistlig embetsmannstradisjon enn samtidens kritikk av ham kunne gi inntrykk av» (ibid.). Dette var altså innholdet i det første norske julenummeret, og det har heller flere referanser til den kristne julen enn mange av de senere utgavene.

De senere julenumrene

Ambisjonene for *Stjernebladets* julehefter var absolutt til stede. I bladets første nummer for 1915 skriver redaktøren, Helen Egilsrud, under overskriften «Fremtidsmuligheter» om sine planer for fremtidige julehefter:

Stjernebladet burde hver jul utgi et vakkert, illustreret julehefte, – beregnet paa at gjøre vor sak kjendt for det utenforstaaende, spørgende publikum. Det burde trykkes i 3000 exemplarer. Dette vilde være et betydningsfuldt og kraftig løft – !

Men juleheftet maatte være saa smukt, at det kunde gjøre sig gjældende i juleflommens virvar. Allerede i august maaned bør slike julehefter *foreligge færdige* for at kunne lønne sig og bli annonceret, anmeldt og expederet i god tid. Med andre ord: redaktionen burde i tilfælde *øieblikkelig* gaa i gang med arbeidet (*Stjernebladet* 1915:2).

I 1914 ble juleheftet trykt i 2000 eksemplarer, og opplaget kostet 800 kroner, en ikke ubetydelig pengesum i 1914.⁸ Egilsrud sier også at abonnementstallet ikke dekket *Stjernebladets* utgifter. Allikevel ønsker hun å øke opplaget, benytte fargelagte bilder, kunsttrykkpapir og la det neste juleheftet koste dobbelt så mye som 1914-utgaven. Og hun ber stjernemedlemmene om å «skaffe den fornødne sum». Av opplagstallet går det frem at juleheftet er beregnet på langt flere enn teosofene og dem som var medlemmer av ordenen. Det er også tydelig at juleheftet ble sett på som et ypperlig propagandaredskap: «*Stjernebladets Julehefte*» burde bli en fast institusjon til bekjendtgjørelse og fremarbeidelse av vor sak til almenhetens kjendskap og bevissthet.» Dette ser ikke ut til å være fulgt opp i særlig grad. Julenummeret for 1915 er ikke større enn fjorårets, og 1915-årgangen inneholder ellers få numre i tillegg til juleheftet.⁹

Hvis vi så ser på innholdet i juleheftene samlet, både *Stjernebladet* og etterfølgeren *Stjernen*, kan en spørre seg om bladene endrer seg og i tilfelle i hvilken retning. I *Stjernebladet* fortsetter julen å være omtalt her og der, men det er langt fra noe dominerende tema. Etter at *Stjernebladet* ble etterfulgt av *Stjernen*, er fortsatt tilknytningen til kristen jul eksplisitt, enten fordi Jesusfortellingen henvises til som en parallell til Krishnamurtis liv og misjon eller fordi julen gis en tolkning som noe som finner sted i menneskets indre, jevnfør Annie Besants ord: «Vi ser ikke alene tilbake i taknemlig glæde til julenatten for to tusen år siden – julen, solvendingen, lysets fest er Hans fest, som igjen nærmer sig vor jord, Han som er Verdens Lys» (1924:189; se også 1925:158).

7. Opplysningene om Herman Lunde er tatt fra artikkelen om ham i *Norsk biografisk leksikon*, skrevet av Arne Bugge Amundsen. Lunde ble kjent i hele Norge da han forrettet ved Bjørnstjerne Bjørnsons begravelse.

8. 800 kroner i 1914 tilsvarte 43015 kroner i 2015, ifølge Statistisk Sentralbyrås kalkulator.

9. I et vedheftet notat til biblioteket sier Erik Undset: «Aar 1915 utkom bare 3 nr. – og det 3de var juleheftet, som De altsaa har.»

Den allegoriske tolkningen eksemplifiseres også i en betraktning over «Stjernens betydning» (1919:173). Innlegget begynner med et sitat om stjernen fra Lukasevangeliet, men går så over til å beskrive hvordan medlemmene av Ordenen Stjernen i Øst har stjernen i sine hjerter og skal hjelpe til å forbedre veien for verdenslærerens komme. Stjernens andre betydning er, ifølge innlegget, barnets fødsel i åndens helligdom, altså en referanse til en åndelig prosess i den enkelte (1919:173). Allegoriseringen av den kristne julefortellingen forbinder dermed eskatologien om verdenslærerens komme og gudebarnets fødsel-metaforen om den enkeltes åndelige utvikling. Tolkningsgrepet betyr at Stjerneordenen kan meddele sin kjernefortelling gjennom julefortellingens symboler og aktører.¹⁰

De tre siste julenumrene som kom ut, ble kalt for Krishnamurti-numre (1926–1928). De etterfølger vendepunktet i 1925 da flere artikler i julenummeret hadde sluppet den store nyheten om at verdenslæreren hadde utvalgt Krishnamurtis kropp for å fremtre på jorden igjen. I 1924-nummeret hadde Annie Besant gitt et forvarsel om denne begivenheten ved å opplyse at verdenslæreren vil komme i en disippels legeme, eller med andre ord, ikke på en måte som ville få alle til å gjenkjenne ham og bøye seg for ham (1924:201). De tre siste bladene bygger enda mer intenst opp under bildet av Krishnamurti som Messias og setter seg fore å dokumentere de mest betydningsfulle begivenheter i livet hans i året som gikk. Tilknytningen til jul er i disse numrene langt mindre enn før og består stort sett i det underforståtte: Slik Jesus ble født i Betlehem som en frelser, slik er nå Krishnamurti inntrådt på den jordiske scenen som den nye verdenslæreren, eller

«frelseren» i teosofisk utgave. Så er det slutt: 3. august 1929, på Stjerneleiren i Ommen i Nederland, oppløste den nå 34-årige Krishnamurti ordenen, og i Norge opphørte *Stjernen*.¹¹

Mytiske hovedmotiver: De vise menn og verdenslæreren

Førjulstiden er en forberedelses og forventningens tid i samfunn influert av kirke og kristendom. Denne situasjonen er både en referansebakgrunn og en metafor for den eskatologiske forventningen Ordenen Stjernen i Øst er uttrykk for. I *Stjernens* julenummer fra 1922 er den første artikkelen «Advent», antagelig skrevet av redaktør Lilly Heber. Her knyttes den kristne adventstiden sammen med våre dagers «mørketid», som vil være over når «Kjærlighetens Herre igjen vil vandre iblant os» (1922:121). Den samme tematikken utbroderes i den første artikkelen, «Jul», i 1924-nummeret (1924:190–191). Flere steder i julenumrene gjøres det klart at Ordenen Stjernen i Øst representerer en «teosofisk advent» – ordenen er skapt for å forberede en utvalgt del av menneskeheten til å bli verdenslærerens disipler når han igjen kommer i menneskelig skikkelse. Ingen annen del av året kan representere denne forberedelsen og forventningen enn førjulstiden og julen. Derfor er julenumrene spesielt interessante med tanke på de forbindelseslinjene som her etableres mellom kristendom og teosofi.

Som det fremgår av hva vi har skrevet ovenfor, er bladenes referanser til julen selektive og fortrinnsvis av mytisk art. Juleevangeliet er et slags referansepunkt

10. Anna Schiøtts artikkel, «Jul» (1925:183–190), er et annet eksempel på allegorisk tolkning.

11. Etter at siste nummer av *Stjernebladet* var gitt ut, altså i 1928, redigerte Lilly Heber et tidsskrift som het *Gro-Tid*, som kom ut i 1929, og deretter fra 1929, *Nyorientering, et tidsskrift for Krishnamurtis ideer*.

fordi det skildrer den skjellsettende begivenheten da Jesus Kristus ble født. Juleevangeliet i Lukas 2, 1–14 inneholder som kjent flere viktige motiver, men bortsett fra fortellingen om de tre vise menn som følger stjernen til stallen i Betlehem og Jesusbarnet i krybben, spinnes det ikke tydelige teosofiske tanketråder rundt figurer som Jomfru Maria, Josef og englene i julenumrene.

I Herman Lundes «Julekveld» i 1914-nummeret beskrives de vise menn i Østerland som astrologer. Men, sier forfatteren, man kunne like gjerne kalle dem teosoffer, scientister eller filosofer. Det mennesker av denne typen har felles er å være søkere. Juleevangeliets vise menn fant det endelige svaret ved krybben med Jesusbarnet, erklærer Lunde, slik enhver grubler vil kunne erfare (Lunde 1914:7–8). At de vise menn er *vise*, skaper både her og ellers en forbindelse til teosofenes oppfatning om at de formidler en høyere visdom fra okkulte visdomsmestre. Første artikkel i *Stjernebladet* for 1915 er «Julekveld» av Sigrid Michelet hvor det i et malende språk skildres hvordan de tre vismennene kommer fra hvert sitt land med hvert sitt språk og møter hverandre i ørkenen. Men de «eier evner til at tolke stjernenes sprog og til at tyde tidernes tegn,» og ved reisens mål finner de: «Ham, kjærlighetens mester, verdenslæreren, verdensfrelseren.» Julekveldshåpet i artikkelen er å kjenne igjen den Store Mester når han kommer. Det å kunne kjenne igjen Herren til tross for en beskjeden fremtoning og høyst jordiske, kanskje fattigslige, omgivelser fremstår flere steder som maktpåliggende i bladene, men det krever en innsikt ikke alle har. Det var bare de vise menn som forstod hvem som var født den gang, som det sies i den usignerte artikkelen, «Julefest–Solfest» (1917:266–267), eller i Helen Egilsruds artikkel, «'Østens Stjerne.' Under stjernehimmlen», i samme nummer (1917:278–279). Igjen eksempler på at juleevangeliets fortelling

henvises til og samtidig får selskap av Stjerneordenens kjernefortelling om messiasforventningen blant samtidens vise menn (og kvinner). De to fortellingene spiller sammen og gir mening og aktualitet til hverandre – en *spill-over* funksjon begge veier som karakteriserer en god del av stoffet i julenumrene. For øvrig sies det i «Julefest – Solfest» at juleevangeliet er en myte, med et symbolsk innhold som er sannere enn historien, nemlig solgudens fødsel ved vintersolverv. Denne kosmiske myten har imidlertid også som allerede nevnt en indre betydning for teosofene: soldramaet er «et bilde på Kristi fødsel og opstandelse i vore egne hjerter!» Dermed kan forfatteren si: «Velkommen da, herlige julefest, solfest, Kristusfest» (1917:267).

Selve Jesus-skikkelsen tolkes også allegorisk. Bildet, *Veien* fra 1895, av Reginald Machell, som er kjent for malerier med mystisk innhold, er utgangspunkt for en utlegning av Charles Leadbeater i julenummeret i 1915 (1915:7–10). Bildet rammes inn av en veldig engel og vi ser et menneske som vandrer frem mot en lysskikkelse, som er Kristus. I bildet er det geometriske former og mindre motiver, blant annet er fødselen i krybben vist nederst i maleriet. I Leadbeaters tolkning fremstiller maleriet menneskets evolusjon gjennom flere tilværelser frem til full åndelig oppvåkning. Mysterieskoler, karmalære og evolusjonslære hører med i Leadbeaters utlegninger.¹² Fødselen i krybben er et bilde på at Kristusvandrereren, det vil si, menneskesjelen, «blir sig sin iboende guddommelighet bevisst.» Bildet blir senere brukt på forsiden av julenumrene for 1917 og 1919. Maleriet henger i dag i Teosofisk Samfunns internas-

12. Ifølge den neste artikkelen i samme julenummer (1915), «Menneskets skjulte kræfter», utgikk Jesus fra Nazareth fra Essenernes mysterieskole, mens «Det Teosofiske samfund» er utseet til at være «vor tids mysterie-skole».

Bildet Veien av Reginal Machell ble flere ganger brukt i julenumrene. Reproduksjon: Det teosofiske hovedkvarteret.

jonale hovedkvarter i Pasadena. Dette temaet blir utbrodert i flere artikler i julenumrene.

For teosofene er strengt tatt det lille jesusbarnet mindre viktig enn det at verdenslæreren tok bolig i Jesus på et mye senere tidspunkt. Forsidebildet i julenum-

meret for 1917 er en gjengivelse av Rafaels mesterverk, den sixtinske madonna, men uten at dette er nevnt. Dette er et av verdens mest kjente bilder av Maria og barnet og viser dem i en visjon og omgitt av skyer. Teksten under bildet er en teosofisk tolkning av inkarnasjonen – «han tog bolig i sin

discipels legeme da denne var 30 aar gammel» (1917:265).¹³ Redaktør Lilly Heber forklarer i 1926 at Kristi mektige ånd ikke kunne fødes som et lite barn; det var først da Jesus ble døpt av Johannes i elven Jordan at Kristus tok Jesu kropp i besittelse (1926:170).

«Stjernebønnen» som siteres i *Stjernebladets* julenummer 1914 utmaler både hvem verdenslæreren er, og utopien om fred, enhet og brorskap som denne skikkelsen vil realisere:

O, du Mestrenes Mester i den Store Hvite Loge, du religionenes Herre og leder, hør vor bøn og velsign atter jorden med din hellige nærværelse, og hjelp vor slægt som er i nød!

Uttal Du det *fredens ord*, som kan formaa nationerne til at nedlægge sine vaapen! Uttal Du det broderskapets ord, som kan lære de stridende samfundsklasser at *forstaa, at de er en Eenhet*. Kom til os i Din guddommelige altomfattende kjærlighets fylde – kom til os i Din herlighets kraft og frels verden, som i længsel paakalder Dig – Du lærer for englenes hærskarer – som for os mennesker (1914:36).

Bønnen assosierer som vi ser til den kristne oppfatningen av Jesus som fredsfyrste og redskap for Guds kjærlighet til menneskeslekten. Det er imidlertid et viktig poeng i julenumrene at forskjellige kulturer har ulike navn på messiasskikkelsen. Et julenummer har en fortelling om Hiawatha, omtalt som «indianernes Messias» (1918:225). I artikkelen, «Herrens komme» i julenummeret i 1917, nevnes Maitreya, som er en tradisjonell betegnelse på den kommende Buddha. I artikkelen heter det at verdenslæ-

rerer vil hilses som Maitreya i Østen, mens han kommer som Kristus til Vesten (1917:268). I noen tilfeller ligger også forventningen om en syklisk tilbakekomst innbakt i et begrep, slik det er i den indiske *avatara*-betegnelsen. Begrepet betyr «nedstigning» og Annie Besant bruker det om verdenslæreren i julenummeret 1915 («Ord av Annie Besant»). De ulike skikkelsene blir absorbert av en felles grunnfortelling, nemlig myten om verdenslæreren, slik den blant annet formuleres i Stjernebønnen ovenfor.

Tolkningsrammen er en kombinasjon av en syklisk verdensoppfattelse, særlig preget av indisk tenkning, og evolusjonslæren, opprinnelig inspirert av Darwins, *The Origin of the Species* (1859), men omformulert til å gjelde kulturell utvikling generelt. Teosofene delte menneskenes utvikling inn i rottraser, der den femte rottrase, den ariske, står høyest. To nye rottraser skal følge senere. Evolusjonsloven og karmaloven formuleres i Ordenens tenkning som kosmiske lover. En slik tolkningsramme gjør at Krishnamurti kan presenteres i tråd med en kristen oppfatning av Jesus som en frelserskikkelse og som en parallell til Kristus for vår tid. Det gjør også at kristne forventninger om Jesu gjenkomst kan knyttes til Krishnamurtis fremtreden som verdenslærer, selv om dette gjerne beskrives i noe forblommete vendinger. På lignende måte kan fremtredende figurer i andre religioner beskrives som frelsere som tar del i en felles kosmisk misjon.

«Når det moderne religiøse mangfoldet skal studeres fra et folkloristisk ståsted, er fortelling et sentralt perspektiv,» fremholder Torunn Selberg (Selberg 2011:22). Hun peker også på hvordan de store fortellingene veves sammen med de små fortellingene og at dette er en del av menneskelig identitets-skapning. For Stjerneordenens medlemmer stod fortellinger helt sentralt. Skal vi forsøke å forstå teosofenes bruk av juleevangeliet,

13. Jesus omtales litt senere i dette nummeret som «verdenslæreren» samtidig som julen også knyttes til solgudens historie (1917:266–267).

kan vi tenke oss at fra denne fortellingen destilleres det ut en grunnfortelling som dreier seg om frelserens fødsel og det at verdenslæreren tar bolig i ham. Dette kan, med et begrep lånt fra Mieke Bal, betraktes som en fabula, altså en serie av hendelser (Bal 2009:6–13). Ut fra denne fabula skapes forskjellige fortellinger, de viktigste er i denne sammenhengen knyttet til Krishnamurti, til Jesus og til den enkeltes åndelige oppvåkning, men tilsvarende fortellinger kan også knyttes til Buddha, Maitreya og Zarathustra, som vi har sett. Samtidig samspiller disse fortellingene med hverandre slik at det skapes en syntetiserende tolkningsrikdom som igjen kan gi grunnlag for nye fortellinger.

Den nye tidsalder

Under innflytelse av kirke og kristendom har man i den vestlige verden regnet Kristi fødsel som så skjellsettende at tidsregningen skiller mellom tiden før og etter denne hendelsen. En ny æra i menneskeslektens historie anses å være inntruffet når den som etter kirkens forståelse er Guds sønn inkarneres som menneske. En sentral del av juleevangeliets kulturelle betydning er nettopp at det leses i lys av forestillingen om et avgjørende tidsskifte. Som vi har sett deler Ordenen forestillingen om at Jesu virke la grunnlaget for en ny tid preget av kirke og kristendom. Oppfatningen blir imidlertid omtolket i pakt med en evolusjonslære der verdenslærerens «periodiske fremtreden» og preging av ulike epoker er et hovedpunkt. Annie Besant legger vekt på at verdenslærerne i sine ulike inkarnasjoner grunnlegger verdensreligionene (1924:200–205),¹⁴ mens

14. Jf. Besants artikler «Den kommende lærer i den indre verden» (1924:200) og «Se, jeg står for døren og banker» (1925:169). Besants ideer om hvordan de gamle religiøse tradisjonene i verden rommer ulike spesielle innsikter og verdier som vil

den sentrale artikkelen «Ordenen Østens Stjerne», som presenterer Ordenen i 1914-nummeret, opererer med begrepet «verdenskultur» om en tidsalder farget av bestemte ideer og fremskritt. Enhver ny verdenskultur har da sin verdenslærer som representerer de krefter og fremskritt som skal nås under epoken, heter det i artikkelen (1914:10). Når en epoke har fullført sitt spesielle fremskrittssarbeide, skjer et tidsskifte før en ny verdenskultur etablerer seg. Astronomiske omskiftelser inkluderes i denne tidsalderspekulasjonen. Således knyttes den indiske verdenskultur til stjernebildet Krepsen, den persiske verdenskultur til Tvillingene, den egyptiske til Tyren, den greske til Væren og den femte store verdenskultur som er i ferde med å slutføres, til Fiskene, preget av Jesus Kristus som verdenslærer. Artikkelen relaterer sitt budskap til Joh 16,12–13 der Jesus forteller disiplene at han ennå har mye å si dem som de ikke er i stand til å bære, men at sannhetens Ånd i sin tid til vil veilede dem. Forfatteren viser i denne forbindelsen til at solen nå er i ferde med å gå inn i Vannmannens tegn, noe som vitner om at man kan vente seg en ny inkarnasjon av verdenslæreren (1914:11–12). I Ordenens julebudskap representerer denne tidsalderspekulasjonen et mytisk scenario som skulle vise seg å overleve dens messiasforventninger.

Den nyreligiøse bevegelsen New Age dukket opp på 1960-tallet med sine ideer om en forestående fredens tidsalder i Vannmannens tegn. At New Age har røtter i teosofien er alminnelig kjent blant forskere (Sutcliffe 2003:9–54). Da Krishnamurti brått setter punktum for en ny Messias i 1929 forsvinner ikke selve forventningen om en ny forestående tidsalder på teosofisk hold. Heller ikke blir han avskrevet av alle

ha sin plass i en kommende verdensreligion blir beskrevet i artikkelen «En verdensreligions komme» (1917:283–286).

Ordenens representanter. Lilly Heber holder fast ved at Krishnamurti har et helt spesielt forkynnerkall som han først etter nedleggelsen av ordenen for alvor kan realisere (Hope 1998:56–58). I New Age-sammenheng er det individualistiske budskapet om at enhver må finne sin egen vei til sannheten selve essensen av hva den religiøse impulsen i Vannmannens tidsalder innebærer.

Konklusjon

Vår undersøkelse viser at julenumrene bare i begrenset grad dreier seg om jul. På den annen side avdekker en betydelig del av stoffet at kristen jul med juleevangeliet i sentrum brukes til å formidle selvforståelsen til Ordenen Stjernen i Øst. Hva mer er, julen med juleevangeliet, og også andre bibelord, fremstår ikke bare som midler til å kommunisere budskapet til lesere med kristen bakgrunn, men som kilder til at Ordenen Stjernen i Øst ser på seg selv som et forberedelsesinstrument for en ny Messias.

Litteratur

- Amundsen, Arne Bugge 2009. Herman Lunde. *Norsk Biografisk leksikon*. https://nbl.snl.no/Herman_Lunde (besøkt 21.09.2016)
- Bal, Mieke 2009. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto, University of Toronto Press. (Førsteutgave 1985).
- Blavatsky, Helena Petrovna 1888. *Isis Unveiled*. Pasadena, California, Theosophical University Press. (Førsteutgave 1877).
- Brenne, Tom 2009. *Norske julehefter: De litterære juleheftene fra 1880 til i dag*. Oslo, Messel forlag.
- Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson (red.) 1998. *Skjult visdom – universelt brorskap. Teosofi i Norge*. Oslo, Emilia.
- Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson 2013. Theosophy and Popular Fiction. I Hammer, Olav og Mikael Rothstein (red.). *Handbook of the Theosophical Current* Leiden, Brill, s. 453–472.
- Godwin, Joscelyn 1994. *The Theosophical Enlightenment*. New York, State University of New York Press.
- Godwin, Joscelyn 2013. Blavatsky and the First Generation of Theosophist. Hammer, Olav og Mikael Rothstein (red.). *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Brill, s. 15–31.
- Hammer, Olav og Mikael Rothstein (red.) 2013. *Handbook of the Theosophical Current*. Leiden, Brill.
- Hope, Ingvild 1998. Ordenen Stjernen i Øst: Verdenslærerens tjenere. Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson (red.). *Skjult visdom – universelt brorskap: Teosofi i Norge* Oslo, Emilia, s. 35–61.
- Kirkebø, Synnøve 1998. Teosofi i Norge 1893–1940: en historisk skisse. I Ingvild Sælid Gilhus og Lisbeth Mikaelsson (red.). *Skjult visdom – universelt brorskap. Teosofi i Norge*. Oslo, Emilia, s. 79–80.
- Kraft, Siv Ellen 2016. Theosophy in Norway. I Hammer, Olav (red.). *Western Esotericism in Scandinavia*. Leiden, Brill, s. 570–577.
- Mikaelsson, Lisbeth 1998. Adyar – teosofi-ens Mekka. Et reisebrev. I Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson (red.). *Skjult visdom - universelt brorskap - teosofi i Norge*. Oslo, Emilia, s. 15–34.
- Norske tidsskrifter: bibliografi over periodiske skrifter i Norge inntil 1920*, <http://runeberg.org/nortid20/140.html> (besøkt 21.09.2016).
- Selberg, Torunn 2011. *Folkelig religiøsitet: Et kulturvitenskapelig perspektiv*. Oslo, Spartacus.
- Sutcliffe, Steven 2003. *Children of the New Age: A History of Spiritual Practices*.

London, Routledge.
Weissinger, Catherine 2013. The Second
Generation of Theosophists. I Hammer,
Olav og Mikael Rothstein (red.).
Handbook of the Teosophical Current.
Leiden, Brill, s. 33–50.

Kilder

*Stjernebladet: Organ for «Ordenen Stjernen i
Øst»* (fra 1922: *Stjernen*)
Stjernebladets julenumre, 1914–1921.
Stjernens julenumre, 1922–1928.